

Kiss J. László

Osztrák választások

Nagykoalíciótól nagykoalícióig, avagy a néppártok eróziója

Jelen írás szerzője – a Magyar Külügyi Intézet tudományos igazgatóhelyettese – a 2008. szeptemberi osztrák parlamenti választások eredményeit, az eredmények mögött meghúzódó társadalmi–politikai változásokat elemzi a Nemzet és Biztonság számára készített írásában. Jelen tőrszöveget a választások lehetséges következményeinek felvázolására, továbbá annak is, hogy az osztrák választások tanulságait európai perspektívából értelmezze.

A választások sajátossága

Ausztriában 2008. szeptember 28-án a második köztársaság 24. parlamentjének megválasztására előrehozott parlamenti választásra került sor, mely mind előzményeit, mind eredményeit tekintve különlegesnek tekinthető. A második köztársaság történetében ezen a választáson indult a legtöbb – szám szerint 15 – párt. Az osztrák szocialista párt (SPÖ) kezdeményezésére a 23. parlamenti ciklusban módosították a választójogi törvényt, amelynek értelmében – az EU-tagállamok között elsőként – a választói korhatárt 16 évre szállították le. A kezdeményezés mögött a szocialistáknak az a várakozása rejlett, hogy a választói korhatár leszállításával a mintegy 183 ezer első választó főként a szocialista pártot juttathatja többszavazatokhoz. A parlamenti választások további jellegzetessége volt a levél útján történő szavazás, illetve az ilyen típusú szavazatok viszonylag nagy száma: a választóknak csaknem tíz százaléka élt ezzel a lehetőséggel. Végül az új választásokkal Ausztria az ötéves parlamenti ciklusra tér át.

Az eredmények a jobboldali-populista pártok második világháború után példa nélküli sikerét hozták. A jobboldali-popu-

lista Szabadságpárt (FPÖ) a szavazatok 17,54 százalékát (2006: 11,04%, plusz 6,5%), az abból 2005-ben kivált, ugyancsak jobboldali-populista, Jörg Haider által vezetett „Szövetség Ausztria Jövőjéért” elnevezésű párt (BZÖ) a szavazatok 10,7 százalékát (2008: 4,11%, plusz 6,59%) szerezte meg. Ezzel ez a két párt a szavazatoknak csaknem 29 százalékát mondhatta magáénak, több szavazatot, mint az 1999-ben még egységes Szabadságpárt. A második köztársaság két nagy pártja, a szocialista SPÖ (2006: 35,34%, 2008: 29,26%, mínusz 6,08%) és a konzervatív Néppárt (2006: 34,33%, 2008: 25,98%, mínusz 8,35%) történelmének legnagyobb vereségét szenvedte el, s a szavazatok kevesebb, mint harminc százalékának megszerzésével a nagypárti státus helyett a középpártokra jellemző kategóriába szorult vissza. A szocialistáknak koalíciós partnerként leginkább megfelelő zöldek eredményei is messze elmaradtak a várakozásaitól és a 2006. évi teljesítményüktől is (2006: 11,04%, plusz 6,5%; 2008: 10,43%, mínusz 0,62%). A párt a Haider vezette BZÖ mögött csak az ötödik helyen végzett. Miként magyarázhatjuk ezt a fejlődést, és mindez milyen következményekkel járhat? Vajon a politikai inga szokvá-

nyos kilengéséről van-e szó, vagy olyan strukturális változásokról, amelyek egész Nyugat-Európában megfigyelhetők?

A láger dezintegrációja és az ausztrópulizmus felemelkedése

Az osztrák politikai kultúra sajátossága, hogy míg más országokban a két legnagyobb párt politikai szövetségét jelentő nagykoalíció inkább anomália, azaz rendkívüli körülmények következménye, addig Ausztriában a szocialista párt (SPÖ) és a Néppárt (ÖVP), azaz a két nagy „tábor” (lager) alkotta piros-fekete nagykoalíció inkább megszokott helyzetnek, a politika normális üzemmódjának minősül. A második világháborút követő évtizedekben a kelet-nyugati konfliktus törekény biztonságpolitikai környezete és az osztrák politikai erőket egyesítő aktív semlegesség politikája kedvezett a konszenzuskultúrának és a két nagy párt által megvalósított „lágerintegrációnak”, és ez a fejlődés a választók mintegy kétharmadát az SPÖ és az ÖVP zászlaja alatt egyesítette. A két párt hatalmi kartellje inkább a konkordancia-, semmint a konkurenciademokrácia jellegére emlékeztetett, azaz a politikai hatalom kérdése nem annyira a pártok közötti versenyen, mint inkább a két párt között-

ti kompromisszumos tárgyalásokon és a politikai-gazdasági hatalom arányos megosztásának gyakorlatán alapult (Proporz-rendszer).

A két nagy párt alkotta hatalmi kartell lassú eróziója ugyanakkor már hosszabb idő óta volt megfigyelhető. A szocialista párt, az SPÖ szavazati részaránya az 1979. évi 51 százalékos történelmi csúcs óta az állandó lemorzsolódás állapotában van. Ezt a tendenciát a párt elnökének, Alfred Gusenbauernek csupán rövid ellenzéki időszakában sikerült feltartóztatnia. A Néppárt, az ÖVP lejtemete tulajdonképpen már 1966-ban megkezdődött. A párt 42 év alatt csak három parlamenti választás alkalmával – 1983-ban, 1995-ben és 2002-ben – könyvelhetett el szavazati nyereséget. A 2002-es kiemelkedő, több mint 15 százalékos szavazatnyereség nem bizonyult tartósnak. Mindazonáltal a két párt koalícióján alapuló „lágerdezintegráció” mértéke igazán csak az 1999. évi választásokon mutatkozott meg. A Jörg Haider vezette jobboldali-populista Néppárt a szavazatok 26,9 százalékát szerezte meg. A jobboldali-populista Szabadságpárt kispártból középpárttá vált, sőt ezzel az eredményével megelőzte a Wolfgang Schüssel vezette konzervatív Néppártot is. Ezzel a Szabadságpárt a két nagy párt szövetsége által jellemezhető „lágermentalitás” dezintegrációjának, a nagykoalíció elleni protesztmagatartásnak a legnagyobb haszonélvezőjévé vált, s joggal tarthatott igényt a valódi ellenzéki alternatíva megjelenítésére. A Szabadságpárt sikere ugyanakkor a választói csoportok szociológiai átalakulását is jelezte. Haider 1986-ban vette át az akkor liberális jellegű Szabadságpárt vezetését, ami a Vranitzky vezette szocialista párttal alkotott koalíciójának végét jelentette. Haider hatalomra jutását követően, 1993-ban a liberális szárny kivált,

A **Proporz-rendszer** (*Proporzsystem*) a kormányzati hivataloknak, minisztériumi beosztásoknak, a bürokráciának, az oktatási hatóságoknak, az állami vállalatoknak és azok vezetésének – és általában az állami szféra valamennyire is jelentős posztjainak – arányos felosztását jelenti a nagykoalíció két pártja, a szocialisták/szociáldemokraták és a Néppárt között. Bár igazán az 1945–1966-os nagykoalíciós időszakra jellemző, maradványai és beidegződései a mai napig fennmaradtak.

s Heidi Schmidt vezetésével Liberális Fórum néven új pártként szerveződött újra. Ezzel a fejlődéssel a jobboldali-populista jelleget öltő Szabadságpárt elveszítette korábbi, főként értelmiségi szavazóit, választói között a hagyományos munkásmilói képviselői váltak uralkodóvá.

Ez az átalakulás az osztrák politikában számos, egymással ellentétes változás kiindulópontjává vált. A Szabadságpárt sikere a nagykoalíciós politikával szembeni ellenállás forrásává vált, ám ez a folyamat a konzervatív Néppárttal alkotott koalícióban az ausztrópopulizmus erőt juttatta hatalomra. Az ilyen módon létrejött fekete-kék koalíció a megmerevedett nagykoalíciós struktúrák felbomlásához és ezzel formailag a pártpolitikai rendszer modernizálásához járulhatott hozzá. A nagykoalíciós hagyományt megtörő kormányzati szövetség az EU elhamarkodott szankciópolitikájának is a célpontjává vált, ami azonban ellentétes hatást ért el, mivel az osztrák közvéleményben a „külső beavatkozás” nem annyira a jobboldali koalíció elutasítását, mint inkább az azzal való szolidaritást erősítette. A közvélemény-kutatások azt jelezték, hogy a választások megisméltése méginkább a jobboldali-populista Szabadságpárt sikerét hozta volna. Az EU 14-ek szankciója ellentmondott a tagállamok egyenjogúságának és a szubsidiaritás elvének, s ez az osztrák közvéleményben erősítette az „EU-centralizmussal”, az unióval, mint a „nagy tagállamok direktóriumával” szembeni ellenállást, s növekvő mértékben adott tápot az euroszepticismusnak. Az euroszankciók politikája az EU-ban időlegesen Bécs elszigetelődéséhez, ezzel egyidejűleg viszont az osztrák külpolitikában az uniós csatlakozás előtt álló Kelet- és Közép-Európa újrafelfedezéséhez, a „regionális partnerség” programjának a kezdeménye-

A „regionális partnerség” a közép-kelet-európai országok uniós csatlakozásának a támogatására irányult, ám igazán nem tudott kibontakozni, mert Bécsnek számos kétoldalú konfliktusa volt, mások mellett például Csehországgal és Szlovákiával, kezdve a Beneš-dekrétumoktól egészen a temelini atomerőműig. Emellett a baloldali osztrák szakszervezetek nyomására a munkaerőpiac liberalizálásának kérdésében Bécs a leendő tagországokkal szemben igen restriktív politikát folytatott, amely a térség országainak uniós csatlakozását követően is fennmaradt.

zéséhez vezetett, amely az érintett célországok részéről – Magyarországon kívül – nem igazán talált támogatásra.

Az osztrák belpolitikában ezt követően is az egykori náci által alapított, majd liberális jelleget öltő jobboldali Szabadságpárt volt a változások és az ausztrópopulizmus legfőbb forrása. 2002-ben előrehozott választásokra került sor, mivel a Szabadságpárt kormányban részt vevő mérsékelt, valamint a Jörg Haider vezette radikális szárnya között kibékíthetetlen konfliktus támadt, s ez a szabadságpártiak rendkívüli knittelfeldi pártkongresszusa után az FPÖ-miniszterek lemondásához vezetett a koalícióban. A 2002. évi parlamenti választások a Wolfgang Schüsselt vezette Néppárt földcsuszamlásszerű győzelméhez vezettek (1999: 26,91%, mínusz 1,31%, 1999: 42,30%, plusz 15,39%), míg a kormányzati hatalomban részt vevő Szabadságpárt a szavazatainak kétharmad részét elveszítette (1999: 26,9%, plusz 5,2%, 2002: 10,6%, mínusz 16,9%). A választók nem csupán a Schüsselt vezette Néppártnak az EU szankciópolitikájával szembeni magatartását honorálták, hanem a koalíciós partner Szabadságpárt befolyásának a visszaszorítását is. 2003-ban a meggyengült Szabadságpárt és a Néppárt között újjalakult a kormánykoalíció. Az FPÖ-nek számos miniszteri posztról le kellett mon-

dania és jelentős engedményeket kellett tennie. A párton belül ezt a politikát számos bíráló érte, jelezve, hogy a Szabadságpárt a Néppárt nyomására letért politikai irányvonaláról. A 2004. évi európai parlamenti választásokon a Szabadságpárt drámai lemorzsolódása folytatódott: a korábbi 23,4 százalékkal szemben a szavazatoknak mindössze 6,3 százalékát szerezte meg. 2005 februárjában az FPÖ szétesésének újabb szakaszához érkezett: Jörg Haider és a párt kormányban szerepet vállalt tagjai „Szövetség Ausztria Jövőjéért” (BZÖ) néven új pártot alapítottak, amellyel a Néppárt tovább folytatta a koalíciót, míg a Szabadságpárt – maga mögött tudva a legtöbb tartományi szervezet támogatását – Heinz-Christian Strache vezetésével ellenzékbe vonult.

Az újabb választásokra 2006 októberében került sor. Az SPÖ a konzervatív Schüssel vezette kormány nyugdíjpolitikáját, a fiatalok növekvő munkanélküliségét, az Eurofighter vadászgép megvásárlásának tervét éppúgy pellengérré állította, mint a konzervatív nőpolitikát, valamint a tandíjak rendszerét. Ezzel szemben a kormányzó Néppárt a szociáldemokraták gazdasági kompetenciáját és eladósodáson alapuló társadalompolitikájának hi-telességét vonta kétségbe. Az SPÖ a közvélemény-kutatásokban sokáig vezető helyen állt, ám ezt a pozícióját az a BAWAG bank körüli botrány kezdte aláásni, amelybe főként a szociáldemokratákhoz közel álló szakszervezeti vezetők keveredtek bele. A választások végül rendkívül szoros eredményt hoztak: a Nationalrat 183 helyből az SPÖ 68 (35,34%), míg az ÖVP 66 (34,33%) mandátumot mondhatott magáénak. A Szabadságpárt 11,4 százalékot, míg az abból kivált, a választásokon először induló BZÖ épphogy bejutott a parlamentbe (4,1%).

A reformok meghiúsulása és az Európa-politikai konszenzus felbomlása

A 2008. szeptember 25-i előrehozott választások kiírása számos okra vezethető vissza – mindenekelőtt az Alfred Gusenbauer szociáldemokrata kancellár és Wilhelm Molterer konzervatív alkancellár által vezetett nagykoalíciós kormánypolitika kudarcára. A nagykoalíciós kormánynak mindig politikai költségei vannak, mivel a kispártok jelentik az alternatívát, s ebből jelentősen profitálhatnak is. Ám ezek a költségek sokszorosak, ha a koalíciós partnerek nem egymással együttműködve, hanem egymással szemben politizálnak, s nem képesek a reformok megvalósítására. A két párt a kormányon belül csak ritkán tudott megállapodni az egyes kérdésekben, a kitűzött reformtervek – közöttük az egészségügyi és az oktatási reform – sorra hajótörést szenvedtek. Az SPÖ-nek a választási kampányban a tandíjak eltörlését célzó ígérete a koalíciós kompromisszumok áldozata lett. A szocialisták az élelmiszer áfájának csökkentésére tettek javaslatot, míg Molterer, a pénzügyminiszteri posztot betöltő, néppárti alkancellár a költségvetési stabilitás betartására helyezte a hangsúlyt.

A koalíciós válság elmélyülésében szerepet játszottak a választói táborból érkező jelzések, így a Tirolban lezajlott választások riasztó eredményei. A választásokon a protesztválasztók szerepe különösen érzékelhető volt. A Néppártból kivált Fritz Dinkhauser külön listán indulva 18 százalékot ért el, míg az ÖVP 9,3, az SPÖ pedig 10,39 százalékot veszített a szavazataiból, ami a két pártnak a második köztársaság alatt elszenvedett legmegalázóbb vereségével volt egyenlő. A szociáldemokrata párton belül erősödött a kritika a pártelnök

és kancellár Alfred Gusenbauer személyével szemben, és ez már előrevetítette a váltást a szocialista pártelnöki székben: 2008 nyarán Gusenbauert Werner Faymann, a nagykoalíció szocialista koordinátora váltotta. A Néppártnak az előrehozott választások melletti döntését drámaian felgyorsította, hogy a szocialista párt az Európa-politikában egy olyan konfrontatív kurzusra tért át, amelyben félreérthetetlenül jelen volt a jobboldali-populista pártokra jellemző euroszkepticizmus. A szocialista párton belül populista irányváltás ment végbe, amely a két koalíciós párt között felborította az Európa-politikai konszenzust, s ez az SPÖ-t az Európa-politika kérdésében a két jobboldali populista párt irányvonalához közelítette. Wolfgang Schüssel a Néppárt elnökeként még a választások előtt írt cikkében kifejtette, hogy az SPÖ irányváltásával ugyan az alkotmánymódosításhoz szükséges többség még nem jött létre, ám a két nagy párt között hosszú ideje fennálló konszenzus felbomlott. A szerző szerint a folyamat az euroszkepticizmus veszélyes európai térnyerésére hívja fel a figyelmet.

Mi is történt valójában a szocialisták Európa-politikai álláspontjával? Alfred Gusenbauer szociáldemokrata kancellár és Werner Faymann, koordinátor és infrastruktúra-miniszter az Európa-ellenes beállítottságáról elhíresült bulvárlap, a *Kronenzeitung* 2008. június 26-i számában az EU jövődjéről szóló reformjaira vonatkozóan irányváltás szükségességét fogalmazta meg. A javaslat azt hangsúlyozta, hogy az uniós szerződés minden megváltozása esetében az alkotmányban is rögzítendő referendumot kell tartani. A két vezető szociáldemokrata politikus lépését nem kismértékben választási megfontolások és az *Eurobarometer* azon felmérései inspirálták, melyek azt igazolták, hogy Ausztria az

EU legszkeptikusabb országa annak ellenére, hogy Bécs a keleti bővülés egyik legnagyobb nyertese. Gusenbauer és Faymann azzal számolt, hogy a szociáldemokraták euroszkeptikus irányba történő „elfordulása” megakadályozhatja a választók elvándorlását a nyíltan euroszkeptikus és populista Szabadságpárthoz. Ez a párt nyíltan követelte a korábbi európai alkotmányos szerződés és a török belépés elutasítását, az osztrák befizetések befagyasztását, a menedéjjoggal való visszaélés megakadályozását. A pártérdekeknek feláldozott Európa-konszenzus sokkhatását az a körülmény is fokozta, hogy a két szociáldemokrata politikus sem a saját pártját, sem a koalíciós partnert, sőt Heinz Fischer szövetségi elnököt sem tájékoztatta az irányváltással felérő lépésről. Nem véletlen, hogy Wilhelm Molterer, ezt a lépést az előrehozott választásokhoz vezető döntésében „utolsó cseppnek” tekintette, s hangsúlyozta, meg kell akadályozni, hogy a szociáldemokraták belső válsága egész Ausztria válsága legyen. Az SPÖ-nek a Szabadságpárt választói táborához való közeledését jól mutatta, hogy a Szabadságpárt nem csupán az EUSzerződések nyomán tartandó kötelező

Schüssel a cikkében sorra veszi az EU fejlődésében a globális pénzügyi válság és az ír népszavazás nyomán bekövetkezett helyzetet, különös tekintettel az euroszkepticizmus európai előretörésére. Hangsúlyozta, hogy az EU jövőjét illetően egyidejűleg két tartós félelem is jelen van. Egyfelől az aggodalom, hogy az EU „szuperpiaccá”, azaz olyan szupranacionális piaccá válik, amelyben a négy alapszabadság oltárán feláldozzák a társadalmi és szociális vívmányokat. Másfelől Európában olyan típusú aggodalom munkál, amelyet egy „európai centralista szuperkormány” rémképe táplál, amely korlátozza a tagállamok szuverenitását, és figyelmen kívül hagyja a kialakult identitást tükröző társadalmi struktúrákat.

népszavazás híve, hanem az SPÖ-höz hasonlóan – tehermentesítendő a lakosságot – a nem luxusjellegű élelmiszerek áfacsökkentésének, s általában – a nyugdíjmeléstől az ingyenes óvodákig terjedő – jóléti programoknak a fő szószólója is volt.

Választói motivációk: a szociális állam sovinizmusa és az idegenellenesség

A jobboldali-populista pártok euroszeptikusságukat sohasem rejtették véka alá, sőt ez a felfogásuk kapcsolódott jóléti sovinizmusukhoz és idegenellenességükhöz. A szociális állam sovinizmusát az a félelem táplálja, hogy a határok megnyitásával felhigulnak az osztrák standardok, növekszik a bűnözés, és meg kell osztani a jóléti állam eddig megszerzett vívmányait mind a kibővült unión belül, mind a bevándorlók új és újabb csoportjaival. A Szabadságpárt és Haider BZÖ-jének programjában a hagyományos „Brüsszel-bashing” mellett olyan jól ismert szlogenek fogalmazódtak meg, mint „Először Ausztria!”, „Ausztriát az osztrákoknak”, „Német nyelvtanfolyam nélkül nincs bevándorlás” stb.

Számos jel mutat arra, hogy a választók csupán három százalékát kitevő először választók szerepe nem volt döntő. Annyi bizonyos, hogy ezeknek a szavazóknak a magatartása nem a választói korhatár csökkenését kezdeményező szocialistáknak kedvezett. A fiatalokat kevésbé érdekelte a drágulási hullám megfékezésére fókuszáló választási kampány. Sőt, az elemzések szerint a közvetlenül érintettek számára még a felsőoktatási tandíj eltörlésére irányuló szocialista törekvések sem jelentettek mozgósító erőt. Hasonlóképp nem hatott visszatartó erővel az sem, hogy a két jobboldali-populista pártnak, a Sza-

badságpártnak és a BZÖ-nek a történetében újnáci és – ettől nehezen elkülöníthetően – ausztrofasiszta vonások is keveredtek. Lényeges arra rámutatni, hogy az alpesi köztársaságban a nemzeti szocializmussal konkuráló ausztrofasiszmus problémáját igazán sohasem dolgozták fel, és nem szankcionálták. A harmincas években az olasz korporatív államhoz hasonlítható klerikális rendi állam ugyan patrióta volt, de demokratikus semmiképp sem. Ez az állam nem demokratikus rendszerként lépett fel Hitler és a német nemzeti szocializmus ellen, aminek az lett következménye, hogy míg 1945 után a nácik „átnevelése” napirendre kerülhetett, addig ez a nem demokratikus hagyomány a „nemzeti ellenállás” részeként továbbélhetett.

A szavazatait csaknem megháromszorozó BZÖ sikerének kulcsa Haider személye volt, aki néhány elemzés szerint a Néppárttal szemben sikeresebben tudta képviselni a „polgári alternatívát”. Emellett Haider – szokásához híven – a dolgok néven nevezésével, a szokványos tabuk megtörésével, álláspontjának időbeni, pragmatikus megváltoztatásával, tehát már a korábbi választásokon is sikerrel alkalmazott módszereivel élt. A BZÖ Karintián kívül is viszonylagos áttörést ért el, ám mindez nem változtatott a párt sajátosan regionális jellegén. Ez alkalommal azonban a Haider vezette BZÖ választói bázisa már viszonylag egyenletesen oszlott meg a nemek, foglalkozási csoportok és a különböző nemzedéki csoportok között. Ezzel szemben a Szabadságpárt leglelkesebb szavazói a munkások voltak: 34 százalékuk a Szabadságpártra, 14 százalékuk a BZÖ-re szavazott. A Szabadságpárt már Haider vezetése alatt sem polgári párt, hanem inkább a fiatal városi munkások pártja volt. Az FPÖ-re 2008. szeptember 28-án több munkás szavazott, mint az

SPÖ-re. A bécsi kerületi választások eredményei ezt különösen jól mutatják. A harminc éven aluliakat a foglalkoztatási kilátások érdekelték, míg ez a kérdés kevésbé állt a főként idősebb korcsoportokban népszerű SPÖ figyelmének homlokterében. Ahogy 1999-ben, úgy 2008-ban is elsősorban Heinz-Christian Strache, a Szabadságpárt vezetője nyerte meg a fiatal korcsoportok szimpátiáját. Strache választási kampányában a két néppárt hagyományos és öregesen ható kampányával szemben tudatosan az ifjúsági szubkultúrát vette célba. Az FPÖ kedvező megítélésének az is kedvezett, hogy a nagy visszatesztet hozó 1999–2002 közötti időszakokkal szemben már nem viselt kormányzati felelősséget.

Az energia- és élelmiszerárak emelkedése nyomán a Szabadságpárt és a BZÖ a lakosság hangulatának érzékenyebbé válását is ügyesen használta fel a jóléti állam sovinizmusának érvényesítésére. Eszerint a jóléti állam vívmányainak elsősorban Ausztria polgárait kell szolgálniuk, korlátozni kell a bevándorlást és a bevándorlók visszaélését a jóléti állammal. A hazai munkahelyek és saját értékek védelme erőteljesen összekapcsolódott az idegenellenességgel, hangsúlyozottan az iszlámellenességgel. Az idegenellenesség és a bevándorlás korlátozásának programja nagymértékben vonzotta a fiatal választók korcsoportjait. Érdekes módon a már osztrák állampolgársággal rendelkező egykori bevándorlók sem utasították el a két jobboldali populista pártot, s ha közülük a legtöbben az SPÖ-re szavaztak is, számos emigráns döntött a két populista párt támogatása mellett – nem utolsósorban azért, hogy saját megszerzett státuszukat védjék az újonnan bevándorlókkal szemben. A Szabadságpárt különösen sok támogatót kapott a szerb, illetve a szerb

származású osztrák választóktól, mivel a párt elnöke, Strache nyíltan bírálta az osztrák kormány Koszovó elismeréséhez vezető politikáját.

Koalíciós kilátások és következtetések

A második köztársaság történetében a választások utáni koalícióalkotás egyre hosszabb időtartamot vesz igénybe. 1995-ben 85, 1999-ben 124, 2002-ben 96, majd 2006-ban 102 nap volt szükséges ahhoz, hogy kormányzóképes koalíció alakuljon. Mindez jelzi, hogy a szilárd többségi viszonyokon és meggyőző közös programon alapuló koalíciók kialakítása egyre nehezebb és időigényesebb.

A választások után világossá vált, hogy a szocialisták leginkább preferált partnerükkel, a zöldekkel nem alkothatnak többséget. A győztes szocialista párt vezetője, Werner Faymann egyértelművé tette, hogy számára a két jobboldali-populista párt koalíciós alternatívájával szemben csak a nagykoalíció újralakulása jöhet számításba, és az új kormánynak 2008. december közepéig meg kell alakulnia. Ezzel ellentétben a konzervatív párt bázisában a nagykoalíciós opcióval szemben számos kétely és fenntartás került előtérbe. Ezek abból a feltételezésből táplálkoznak, hogy a nagykoalíció újralakulása tovább gyengítheti az ismét junior partneri szerepbe kényszerülő Néppártot, ami hatásaiban a történelmi mélypontra süllyedt választói potenciál további csökkenéséhez vezethet. Werner Amon, az ÖVP képviselője, az osztrák munkavállalói szövetség főtitkára a *Der Standard* című lapnak adott interjújában úgy nyilatkozott, hogy a nagykoalíció megismétlődését csak nagyon nehezen lehetne megma-

gyarázni a pártbázisnak. Nem véletlenül merült fel az a javaslat, hogy elveszett választóit a párt leginkább ellenzéki pozícióban nyerhetné vissza, különös tekintettel a jövő évben sorra kerülő karintiai, felső-ausztriai és voralbergi, majd egy évre rá a burgenlandi, stájerországi és bécsi tartományi választásokra.

A viták ellenére az időközben bekövetkezett változások hatására a Wilhelm Molterer után Josef Pröll által vezetett Néppárt stratégiája megváltozott. Ebben nagy szerepe volt a nagykoalíció újraéledésének megakadályozását célul kitűző Jörg Haider váratlan, tragikus halálának, ami megkérdőjelezte pártja jövőjét és egy néppárti-szabadságpárti és BZÖ, azaz egy fekete-kék-narancs koalíció esélyeit. Egyes elemzők jelezték, hogy a karizmatikus pártvezető nélkül a tartományi patriotizmus és a Haider iránti nosztalgia ugyan a parlamenti bejutáshoz szükséges négy százalék felett tarthatja a pártot, ám számolni kell azzal is, hogy karintiai regionális párttá zsugorodik. Mások arra mutattak rá, hogy megindulhat a párt választóinak elvándorlása a kilenc tartomány közül nyolcban jelen levő Szabadságpárt felé.

A nagykoalíciós opció megerősödésének másik tényezője a világméretű pénzügyi válság lett, amely az ÖVP számára a nagykoalícióval szembeni minden fenntartása ellenére érzékelhetővé tette, hogy alternatíváinak száma igencsak korlátozott, és a kormányzóképeség mielőbbi megteremtése nem tűr halasztást. A konzervatív Néppárt szempontjából egy szociáldemokrata kisebbségi kormány opciója sem elfogadható, hiszen egy ilyen lehetőség igen hamar újabb, a néppártiakban további szavazatveszteségek félelmét ébresztő választásokhoz vezethet. A két nagy párt közötti tárgyalásokon központi szerepet játszik az Európa-politikában meglévő nézetkülönbsé-

gek áthidalása, az a kérdés tehát, amely végső soron a nagykoalíció felbomlásához vezetett. Az álláspontok közötti távolságot jól mutatja az EU-szerződésekről szóló kötelező népszavazás szociáldemokrata követelése, illetve a népszavazásnak mint nemzeti blokádpolitikának a néppárti elutasítása. A nagykoalíciós alternatíva szükségességét jelezte, hogy a két nagy párt vezetője, Faymann és Pröll már első találkozásukon elhatározták, hogy az új osztrák parlamenti választások utáni első alakuló ülésén közös konjunktúracsomagot terjesztenek elő. A lehetséges nagykoalíció 55 százalékos parlamenti bázisán a néppárti Pröll valamennyi párt bevonásával beszélgetéseket tervez. A kérdés az, hogy megteremthető-e a kétharmados többség a szövetségi állam egészségügyi és más rendszereinek reformjához.

A nagykoalíció újraalakulásának esélyeiből adódik az a következtetés, hogy a 2008. évi osztrák parlamenti választásokon kialakult erőteljes jobbratolódás valójában a következő választásokon érezteti hatását, kivéve akkor, ha a megnehezült világgazdasági és nemzetközi pénzügyi feltételek között sikerrel jár az újraalakuló nagykoalíció reformpolitikája. Ellenkező esetben nem kétséges, hogy a néppártok eróziója folytatódik.

A néppárti integráció vége Európában?

A jobboldali-populista pártok jelensége nem csupán osztrák, hanem összeurópai jelenség, bár különbséget kell tennünk a nyugat- és kelet-európai pártrendszerek fejlődése között. Az egyik nagy kérdés, hogy a kispártokból középpártokká váló jobboldali-populista pártok miként befolyásolják a politikai rendszerek stabilitását.

Egyfelől óvatosnak kell lennünk a jobboldali-populista pártok térnyerésének megítélésében, mivel sikerük mögött legtöbbször nem a törzsválasztók, hanem inkább a protesztválasztók számának a növekedése és az adott kormányzati politika gyengesége áll. A jobboldali-populista pártok kormányba kerülésükkel sokat vehetnek protesztválasztóikból, így gyakran időlegesen „felfúvódnak”, majd összezsugorodnak. Másfelől azt is látni, hogy a populista-jobboldali pártok felemelkedése nem csupán a politikai inga szokványos kilengése, hanem a nyugat-európai rendszerekben lejátszódó strukturális változások következménye, ami a hagyományos nagy néppárti struktúrák eróziójában jut ki-fejezésre.

A második világháború utáni időszak a nagy néppártok felemelkedésének és a pártrendszerek koncentrációjának jegyében telt, s ezzel a választói potenciál nagy részének integrálása is sikerrel haladt előre. A kelet–nyugati konfliktus külső fegyvelő hatásától is befolyásolt osztrák és német néppártok példája különösen szembeűnő volt. A hagyományos szociáldemokrata pártok a saját „godesbergi” fordulataikkal levetették tradicionális világnézeti, illetve osztálypárti jellegüket, és a néppártiság irányába fejlődtek. Az 1970-es évek elején kibontakozott olajválság és következményei, a növekedési fetisizmusmal szembeni kritika és a posztmaterialista értékek előtérbe kerülése a baloldali spektrum differenciálódásához, ezzel a zöld pártok és mozgalmak kialakulásához vezetett. Ralf Dahrendorf az ipari társadalmak strukturális átalakulásának eredményeként a „poszt-szociáldemokrata korszak” elérését hirdette meg. Ennek ellenére az 1990-es évek nagy részében a szociáldemokrata pártok Európa-szerte visszatértek a hatalomba, ami a jobboldali

pártok kimerülésének, a globalizáció vesztesei magatartásának, és nem kevésbé annak volt a következménye, hogy a konzervatív pártoknak jobboldali-populista konkurensei támadtak. Elég csupán az Umberti Bossi vezette Északi Ligára, az üstökösszerűen felemelkedő holland Pim Fortuynra, Haider Szabadságpártjára, a Front Nationalra, Vlaams Blokra és a Christoph Blocher vezette Svájci Néppárt-ra utalni, amely még kormányzati pozíciójában is képes volt megtartani befolyását. A kelet–nyugati konfliktus lezárulására és a Thatcher–Reagen-féle neoliberális trendre adott szociáldemokrata válasz már nem a hagyományos keresletirányításon és a piacok szabályozásán, valamint a globalizációellenességen alapuló program, mint inkább a blairizmus „harmadik útja” jegyében a jobboldali pártok programjához való közeledés és a globalizálódás eredményeinek felhasználása volt. Az újraelosztó univerzális jóléti állam hagyományos modellje helyére nem az *ex post*, hanem az *ex ante* aktiváló állam lépett.

E neoliberális elemeket tartalmazó szociáldemokrata reformpolitika megvalósítása azonban újabb politikai és szociális költségekhez, továbbá a baloldali spektrum megosztottságának növekedéséhez vezetett. Nagy-Britanniában jól megfigyelhető volt a Munkáspárt szavazói bázisának drámai csökkenése. A Gerhard Schröder által bevezetett Agenda 2010 reformprogram a német szociáldemokrata párt belső polarizálódását és választói táborának erózióját indította el, és hozzájárult az egykori NDK utódpartijából, a PDS-ből és a nyugati tartományok baloldali erőiből rekrutálódó „Linke” („Baloldal”) kialakulásához, amely országos szinten mintegy tíz százalékos választói bázisra tett szert, s az országos politika nem lebecsülhető szereplőjévé vált.

1999-től az EU-ban a konzervatív pártok újra nagyobb számban tértek vissza a hatalomba, s ebben már nem csupán a politikai ingamozgás, hanem a szociáldemokraták neoliberais elemeket tartalmazó reformpolitikája és a hagyományos szociáldemokrácia társadalmi környezetének felbomlása is szerepet játszott. A strukturális változások nem egyszerűen azt jelentették, hogy a hagyományos munkásbázis megszűnt, hanem azt, hogy az még tovább differenciálódott, különös tekintettel a teljes időben, részidőben, az állami és a versenyszférában dolgozókra. A populistá-jobboldali pártok már nem csupán a hagyományos jobboldali pártoknak, hanem növekvő mértékben a baloldali pártoknak is konkurensei. Az osztrák választásokon a jobboldali-populista Szabadságpárt több választót mondhatott magáénak, mint a szociáldemokrata párt.

Az osztrák parlamenti választásokkal egy időben tartott bajor parlamenti választások tanulságai is arra intenek, hogy a nagypár-

tok integrációs ereje növekvő mértékben erodálódik. A bajorországi tartományi választásokon a CSU a politikai Richter-skálán magas fokozatú földrengéseként élte meg szavazatai 17,3 százalékának elvesztését (2003: 60,7, 2008: 43,4 százalék), s ezzel a tartományi parlamentben 46 év óta fennálló abszolút parlamenti többségének elvesztését. A német közvélemény-kutató intézetek a két nagy német néppárt társadalmi elfogadásának csökkenését jelzik. Ez a szociáldemokraták esetében a támogatás 30, míg a konzervatív CDU esetében 40 százalék alá süllyedését jelenti. A politikai pártok piaca sokszereplőssé, a pártpolitikai rendszer nyitottabbá vált. A populistá politikuskok a társadalmi elbizonytalanodásra reagálnak olyan módon, hogy a felcserélhetőnek minősített kormányzó bal- és jobboldali elitiek és a túlbürokratizáltak ítélt EU ellen fordulnak. A globális pénzügyi válság és gazdasági recesszió várható hullámverései még inkább intő jelek az európai politikai rendszerek fejlődésében. ■